

OKUL SOSYAL HİZMETİ

SOSYAL HİZMET LİSANS TAMAMLAMA PROGRAMI

Editör
DR. ÖĞR. ÜYESİ TANER ARTAN

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ
SOSYAL HİZMET LİSANS TAMAMLAMA PROGRAMI

OKUL SOSYAL HİZMETİ

Editör
DR. ÖĞR. ÜYESİ TANER ARTAN

Yazarlar

Prof. Dr. Doğaç Niyazi ÖZÜÇELİK
(13. Bölüm)

Dr. Öğr. Üyesi Emel Yeşilkayalı
(1. ve 2. bölüm)

Araştırma Görevlisi Fatih Altun
(3. ve 6. bölüm)

Araştırma Görevlisi Sena Öksüz
(4. ve 5. bölüm)

Sosyal Hizmet Uzmanı Bekir Cenikli
(7. 8. 9. ve 10. bölüm)

Araştırma Görevlisi Hatice Selin IRMAK
(11. ve 12. bölüm)

Araştırma Görevlisi Aylin ARICI
(14. Bölüm)

ÖNSÖZ

Son yıllarda dünyada olduğu gibi ülkemizde de okul sosyal hizmetine olan gereksinim giderek artmaktadır. Çocukların özellikle kentsel alanlarda, aile içi şiddete maruz kalması, suça yönelme, madde bağımlılığı, akran ve aile içi sorunlardan kaynaklı okul başarısının azalması ve bakım sorunları giderek daha görünür hale gelmektedir.

Genç nüfus oranındaki belirgin artış, okul sosyal hizmetine ihtiyaç duyan çocuk sayısını da artırmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak çocukların okul ortamlarında ihtiyaç duydukları sosyal hizmete ulaşabilmeleri için hizmet veren kişilerin de uzmanlaşmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde okul sosyal hizmetine yönelik uygulamalarının diğer ülke örnekleri de dikkate alınarak oluşturulması gerekmektedir. Zira ülkemizdeki genç nüfus artış oranı dikkate alındığında mevcut sosyal hizmet politika ve uygulamalarının yetersizliği göze çarpmaktadır. Ayrıca sosyal hizmet mesleğinin en önemli uygulama alanlarından biri olmasına rağmen, sosyal hizmetlerin gelişmesine paralel olarak okul sosyal hizmeti alanında yetişmiş sosyal hizmet uzmanlarının yok denecek kadar az olması da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Okul ve sosyal hizmet kavramlarını tanıtmayı ve çocuklara yönelik sosyal hizmet müdahalesinin mikro, mezo ve makro yöntemler kapsamında nasıl yapılması gerektiğini hedefleyen bu kitap 14 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Okul Sosyal Hizmetinin Tarihsel Gelişimine yer verilmiştir. Sonraki altı bölümde, sırasıyla Okul Sosyal Hizmeti ve Kapsamı, Okulun Çevresel Kültürü ve İklimi, Çocuklarda Çevresine Dönük Davranışsal Sorunlar, Çocuklarda Kendine Yönelik Davranışsal Sorunlar, Çocukların Karşı Karşıya Kaldığı Sosyal Sorunlar, ve Çocuklara Yönelik Öğrenme Programları, üzerinde durulmuştur.

Sonraki 7 bölümde ise sırasıyla Hassas Öğrenci Grupları Yararına Yapılan Müdahaleler, Krize Müdahale Planının Oluşturulması, Krize Müdahale Yaklaşımının Uygulanması, Okul Sosyal Hizmetinde Aileler ve Toplum İle Çalışma, Engelli Çocuklarla Sosyal Hizmet, Okul Çağı Hastalıkları ve Okul Sağlığı, Sistem ve Ekolojik Yaklaşım Temelinde Bir Vaka Analizi Örneği ana başlıkları üzerinde durulmuştur.

Bu kitap, sosyal hizmet öğrenci ve mezunları için bir başvuru kitabı olarak tasarlanmıştır. Burada elde edilen bilgilerle okul sosyal hizmetine yönelik sosyal hizmet müdahale süreçlerini daha iyi anlamak ve uygulamak mümkün olacaktır.

Dr. Öğr. Üyesi Taner Artan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	XI
1. OKUL SOSYAL HİZMETİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	1
1.1. Okul Sosyal Hizmetinin ABD'deki Tarihsel Gelişimi	6
1.1.1. Sosyo-Çevresel Bağlamda Yasal Gelişmeler.....	6
1.1.2. Mesleki Gelişim	9
1.2. Okul Sosyal Hizmetinin Dünyadaki Durumu	12
1.3. Türkiye'de Okul Sosyal Hizmeti	13
2. OKUL SOSYAL HİZMETİ VE KAPSAMI	23
2.1. Okul Sosyal Hizmeti	28
2.2. Okul Ortamlarında Sosyal Hizmet Uzmanının Görevleri.....	31
2.2.1. Okul Ortamlarında Sosyal Hizmet Uzmanının Rollerini.....	33
3. OKULUN ÇEVRESEL KÜLTÜRÜ VE İKLİMİ	43
3.1. Kültür Kavramı	49
3.1.1. Kültürün Özellikleri	49
3.1.2. Kültürün Sınıflandırılması	50
3.2. Örgüt Kavramı	50
3.2.1. Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi.....	50
3.3. Okul Kavramı ve Okul Kültürü	51
3.3.1. Güçlü ve Etkili Okul Kültürünün Temel Öğeleri	53
4. ÇOCUKLARDA ÇEVRESİNE DÖNÜK DAVRANIŞSAL PROBLEMLER.....	62
4.1. Sınıf İçi Problemlerin Doğası ve Kapsamı	68
4.1.1. Sınıf İçi Davranışlar	68
4.2. Okulda Zorbalık Davranışı	69
4.3. Okullarda Akran Cinsel Tacizleri	71
4.4. Okuldan Kaçma	72
4.5. Çeteleşme	75
4.6. Çocuklarda Dışa Yönelik Davranışsal Problemlere Odaklanan Müdahale Örnekleri	77
4.6.1. Anlaşmazlık Çözümü ve Akran Arabuluculuk Eğitimi	77
4.6.2. Olumlu Ergen Tercihleri Eğitimi	78
4.6.3. Çeteye Karşı Direnç Eğitimi (G.R.E.A.T).....	78

4. 7. Çocuklarda Görülen Dışa Yönelik Davranışsal Problemler için Çözüm Yolları	79
5. ÇOCUKLARDA KENDİNE YÖNELİK DAVRANIŞSAL SORUNLAR	87
5.1. Davranış Bozukluğu.....	93
5.2. Çocuklarda Sıklıkla Görülen Davranış Problemleri	95
5.2.1. Öfke ve Saldırganlık	95
5.2.2. İnatçılık	97
5.2.3. Yalan Söyleme	98
5.2.4. Karşı Gelme	99
5.2.5. Çalma	100
5.3. Çocuklarda Kendine Yönelik Davranış Problemlerine Sebep Olan Etkenler	101
5.4. Çocuklarda Görülen Kendine Yönelik Davranış Problemlerine Çözüm Yolları	102
6. ÇOCUKLARIN KARŞI KARŞIYA KALDIĞI SOSYAL SORUNLAR.....	109
6.1. Okul Devamsızlığı	115
6.2. Okuldan Ayrılma	116
6.3. Sokakta Yaşama ve Çalıştırılma	117
6.4. İhmal ve İstismar.....	118
6.5. Madde Bağımlılığı	119
6.6. Suç ve Suça İtilme	121
7. ÇOCUKLARA YÖNELİK ÖĞRENME PROGRAMLARI.....	130
7.1. Okul Temelli Mesleki Gelişim Programı.....	136
7.2. Şiddet Önleme Programları.....	138
7.2.1. Şiddetin Nedenleri	138
7.2.2. Okullarda Şiddet Önleme Programları.....	138
7.2.3. Zorbalığı Önlemek	139
7.3. Çatışmaları Yaratıcı Bir Biçimde Çözme Programı	140
7.4. Aile ve Öğretmenlerin İlgilerini Bağlamak	141
7.5. Metropolitan Alanı Çocuk Çalışması.....	141
7.6. Madde Bağımlılığının Engellenmesi İçin Kullanılan Programlar	142
7.7. Yaşam Becerileri Eğitimi (LST).....	142
7.8. Okul Bakım Topluluk Programı	142
7.9. Alternatif Düşünme Stratejilerinin Geliştirilmesi (PATHS).....	142
7.10. Tetikte Olma Projesi	143
7.11. Okula Devamsızlığın Önlenmesi İçin Programlar	144
7.12. Cinsel İstismarın Engellenmesi İçin Programlar	144

7.13. Kime Söylersiniz? Programı	145
7.14. Genç Kızlarda Hamileliğin ve Cinsel Yollar İle Bulaşan Hastalıkların Önlenmesi İçin Programlar	145
7.15. Cinsel Eğitim Programları	145
7.16. Okulları Dönüştürmek İçin Düzenlenmiş Yenilikçi Programlar	146
7.17. Okul Gelişim Programı	146
7.18. Okul Dönüşümü Çevre Projesi	146
7.19. Seattle Sosyal Gelişim Projesi	146
8. HASSAS ÖĞRENCİ GRUPLARI YARARINA YAPILAN MÜDAHALELER	155
8.1. Suça Sürüklenen Çocukların Okula Tekrar Entegrasyonu (Uyumu).....	162
8.2. Farklı Renkten ve Etnisiteden Çocuklar	165
8.2.1. Okullarda İrkçı Davranışlar Nasıl Değiştirilebilir?.....	168
8.2.2. İrkçılık İle Mücadelede Uluslararası Dayanaklar	169
8.3. Cinsel Eğiliminden Dolayı Zarar Görme	169
8.3.1. Cinsiyet	169
8.3.2. Cinsel Kimlik	169
8.3.3. Toplumsal Cinsiyet	170
8.3.4. Cinsiyet Rolü	170
8.3.5. Cinsiyet Kimliği.....	170
8.3.6. Cinsiyet Geçiş Süreci.....	170
8.3.7. Cinsel Yönelim	170
8.3.8. Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğine Dayalı Ayrımcılık.....	171
8.4. Okullarda Neler Yaşanıyor?	172
8.4.1. Stratejiler.....	172
8.5. Üstün Zekalı Çocuklar	173
8.5.1. Dünya’da Üstün Zekalı ve Yetenekli Çocukların Eğitimi.....	174
8.5.2. Mentörlük.....	176
9. KRİZE MÜDAHALE PLANININ OLUŞTURULMASI	184
9.1. Kriz Planlaması Nedir?	190
9.2. Belirli Bir Krizin Parametrelerinin Anlaşılması	192
9.3. Kriz Planının Özellikleri	192
9.4. Planın Hazırlanmasında Dikkat Edilecek Hususlar	193
9.5. Okul Düzeyinde Kriz Yönetim Ekibi	194
9.6. Kriz Yönetim Ekibinin Görevleri	196
9.7. Krize Müdahale Takımının Sorumlulukları.....	196
9.7.1. Krize müdahale planının geliştirilmesi ve uygulanması.....	197

9.7.2. Çevre kaynakları ile eşgüdüm.....	197
9.7.3. Eğitim ve yetiştirme.....	197
9.7.4. Programın gözden geçirilmesi (Etkililik değerlendirmesi).....	198
9.8. Ekibi Oluştururken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.....	198
9.9. Kriz Yönetim Ekibinin Örgüte Sağladığı Yararlar.....	198
9.10. Kriz Yönetim Merkezi.....	199
9.11. Okulda Kriz Planlaması.....	200
9.12. Kriz Planlaması Sürecinde Gerçekleştirilmesi Beklenen Çalışmaların Kontrol Listesi.....	203
10. KRİZE MÜDAHALE YAKLAŞIMININ UYGULANMASI.....	212
10.1. Kriz Nedir?.....	218
10.2. Okulda Kriz.....	220
10.2.1. Gelişimsel Krizler.....	221
10.2.2. Kriz Belirtileri.....	221
10.2.3. Durumsal / Travmatik Krizler.....	221
10.2.4. Krizin Etkileri.....	222
10.2.5. Kimler Krizden Çok Etkilenir?.....	222
10.2.6. Kriz Yaşandığında Verilen Zihinsel Tepkiler.....	222
10.2.7. Kriz Yaşandığında Verilen Fiziksel Tepkiler.....	223
10.2.8. Kriz Yaşandığında Verilen Duygusal ve Davranışsal Tepkiler.....	223
10.3. Kriz Yönetiminde Beş Aşama.....	224
10.3.1. Sinyal Algılama.....	224
10.3.2. Hazırlık ve Önleme.....	224
10.3.3. Hasar Önleme.....	225
10.3.4. Yara Sarma.....	225
10.3.5. Öğrenme.....	225
10.4. Kriz Yönetiminde Üç Yaklaşım.....	226
10.4.1. Denge Yaklaşımı.....	226
10.4.2. Bilişsel Yaklaşım.....	226
10.4.3. Psiko-Sosyal Yaklaşım.....	227
10.5. Krizle Baş Etmede Personele Öneriler.....	227
11. OKUL SOSYAL HİZMETİNDE AİLELER VE TOPLUM İLE ÇALIŞMA.....	233
11.1. Okul-Aile İlişkileri.....	236
11.2. Aile Katılımı ve Önemi.....	237
11.2.1. Ailenin Eğitime Katılımını Engellenen Faktörler.....	239
11.2.2. Aile Katılımını Destekleyen Örnek Programlar.....	241

11.2.3. Sosyal Hizmet Uzmanının Aile Katılımı Üzerindeki Rolü.....	243
11.2.4. Aile Katılımının Artırılmasına Yönelik Öneriler.....	245
11.3. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Aile Katılımını Arttıracak Örnek Çalışmalar	246
11.3.1. Okul-Aile Birlikleri.....	246
11.3.2. Ev Ziyaretleri	248
11.3.3. Okul Temelli Aile Danışmanlığı.....	249
11.4. Okul Sosyal Hizmetinde Toplumla Çalışma.....	252
11.4.1. Toplumun Katılımını Destekleyen Örnek Programlar.....	254
12. ENGELLİ ÇOCUKLARLA SOSYAL HİZMET.....	264
12.1. Engellilik.....	267
12.1.1. Engelliğe İlişkin Modeller	267
12.1.2. Engelliliğin Tanımlanması ve Sınıflandırılması	268
12.1.3. Engelliliğin Nedenleri.....	270
12.2. Özel Eğitim	271
12.2.1. Özel Eğitimin Tanımı ve Kapsamı	271
12.2.2. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireyler.....	273
12.3. Özel Eğitim Yöntemleri.....	274
12.3.1. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP)	274
12.3.2. Grup Eğitimi	275
12.3.3. Özel Eğitim Sınıfları.....	275
12.3.4. Destek Eğitim Odası	275
12.3.5. Kaynaştırma Eğitimi	275
12.4. Özel Eğitimde Ekip Çalışması: Sosyal Hizmet Uzmanın Rolü.....	278
12. 5. Engelli Çocukların Eğitimlerinde Ailelerin Katılımı.....	280
13. OKUL ÇAĞI HASTALIKLARI VE OKUL SAĞLIĞI.....	291
13.1. Sağlık ve Hastalık Nedir?	296
13.2. Sağlık Hizmetleri Nelerdir?	297
13.2.1. Koruyucu Sağlık Hizmetleri	297
13.2.2. Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri.....	297
13.2.3. Rehabilitasyon Edici Sağlık Hizmetleri	297
13.3. Okul Sağlığı	297
13.3.1. Okul Sağlığı Hizmetleri	297
13.3.2 Okul Sağlığı Eğitimi	298
13.3.3. Okul Sağlığına Etki Eden Faktörler.....	299
13.4. Hastalığa Yol Açan Faktörler	300
13.4.1. Biyolojik Faktörler.....	301

13.4.2. Kimyasal Faktörler.....	302
13.4.3. Sosyal ve Ekonomik Faktörler.....	304
13.4.4. Psikolojik Faktörler.....	304
13.4.5. Fiziksel Faktörler	307
13.5. Dünya Sağlık Örgütü'nün Çocuk Ölüm Ve Yaralanmalarına Bakışı	308
13.6. Türkiye'de Çocuk Ölüm Nedenleri	311
13.7. Sosyoekonomik Faktörlerin Yaralanmalara Katkısı.....	312
13.8. Çocuklardaki Hastalık ve Yaralanmaların Okula Etkisi.....	313
13.9. Çocuk Yaralanmalarını Önleme Prensipleri	314
13.10. Çocuk İhmal ve İstismarı.....	315
13.10.1. Çocuk İstismarı	315
13.10.2. Çocuk İstismarı Tanısı	317
13.10.3. Hassas Gruplarda Çocuk İstismarı.....	318
13.10.4. Çocuk İstismarında Okul Personelinin Sorumlulukları.....	318
13.10.5. Çocuk İstismarında Sağlık Personelinin Sorumlulukları.....	318
13.11. Okul Sosyal Hizmetinin Okul Sağlığındaki Rolü.....	319
14. SİSTEM VE EKOLOJİK SİSTEM YAKLAŞIMI TEMELİNDE BİR VAKA ANALİZİ ÖRNEĞİ	327
14.1. Sistem Yaklaşımı Nedir?	330
14.2. Ekolojik Sistem Yaklaşımı Nedir?.....	331
14.3. Vaka Görüşme Süreci:	333
14.3.1. Görüşme Raporları.....	334
14.3.2. Kuramsal Temelde Vaka Analizi.....	348

KISALTMALAR

- SHU: Sosyal Hizmet Uzmanı
- DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü
- ASPB: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- OSHU: Okul Sosyal Hizmet Uzmanı

Editör Notu

Konular mümkün olduğu ölçüde ana hatlarıyla sunulmaya çalışılmış, çok fazla ayrıntılara girilmemiştir. Konuların pekiştirilmesi amacıyla kimi konulara bölümle bağlantılı olarak tekrar yer verilmiştir. Ayrıca konuların anlaşılması açısından farklı formatlarda sorular mevcuttur.

Dr. Öğr. Üyesi Taner Artan

3. OKULUN ÇEVRESEL KÜLTÜRÜ VE İKLİMİ

Araştırma Görevlisi Fatih Altun

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde okulun çevresel kültürü ve ilkimi üzerinde durulacaktır. Okul kültürünü anlayabilmek için öncelikle kültür kavramı ele alınacaktır. Daha sonra genel olarak örgüt ve örgüt kültürü kavramı incelenecektir. Son olarak ise okul kültürü ele alınarak güçlü ve etkili bir okul kültürünün nasıl oluşturulabileceği tartışılacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Kültür kavramını açıklayınız, özellikleri ve sınıflandırılması hakkında bilgi veriniz.
- 2) Örgüt kavramını açıklayınız, örgüt kültürü ve örgüt iklimi hakkında bilgi veriniz.
- 3) Okul ve okul kültürü kavramlarını açıklayınız.
- 4) Güçlü ve etkili okul kültürünün temel öğelerini yazarak kısaca açıklayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Öğrenme Yöntemi
Okulun çevresel kültürü ve iklimi	Öğrencinin örgüt ve kültür kavramlarını öğrenerek, okul ve okul kültürü hakkında bilgi edinmesi	Kavramlar arasındaki ilişki kurarak, yeni kavramların ve tanımların oluşumunu kavrama, tartışma

Anahtar Kavramlar

- Kùltür
- Örgüt
- Örgüt Kùltürü
- Okul
- Okul Çevresi
- Okul Kùltürü

Uygulama Soruları

- 1) Okul kültürünün oluşturulmasında yöneticinin rol ve önemini açıklayınız.
- 2) Örgüt iklimi ile örgüt kültürü kavramları arasındaki ilişkiyi açıklayınız.

Giriş

Okul Sosyal Hizmeti uygulamalarının başarıya ulaşabilmesi için okul kültürünün Sosyal Çalışmacı tarafından iyi kavranması gerekmektedir. Okul bir organizasyon olarak toplumun temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Toplumların gelişmesi ve kalkınmasının eğitim ile sıkı sıkıya ilişkili olduğu bilinmektedir bu açıdan bireylerin toplumsal rol ve sorumluluklarını öğrendiği temel kurum olarak karşımıza okullar çıkmaktadır. Farklı bakış açıları mevcut olsa da okulu içinde bulunduğu toplumun kültüründen ayrı düşünmek mümkün olmamaktadır. Bu bölümde kültür kavramı, örgüt, örgüt kültürü, okul kültürü ve okul çevresi gibi kavramlar ele alınacaktır.

3.1. Kültür Kavramı

Kültür kavramı Türkçe'ye Fransızca'dan geçmiş olup etimolojik olarak ele alındığında "bakmak" ve "yetiştirmek" gibi anlamlara sahiptir Latince "cultura" fiilinden türemiştir. Türk Dil Kurumuna göre kültür; "tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars ve ekindir" (TDK).

Farklı disiplinler açısından değişik biçimlerde tanımlanan kültür kavramı üzerine sosyal bilimlerde bir uzlaşma olmasa da düşünce biçimi, davranış tarzları, duygular, ortak tüketim eğilimleri ve bireyin kendini gerçekleştirme biçimlerine kadar kapsamlı bir çerçeveye sahip olduğu kabul görmektedir (Borlandi, 2011). Kültür kavramına yönelik farklı yaklaşımların olmasının temel nedeni döneme, topluma ve bölgeye göre farklı algılayış biçimleri sonucu oluşan bu geniş içeriktir.

Toplumlar bir düzen üzere yaşarlar, geliştirdikleri normlar, teknolojiler, düşünceler ve inançlar ve düzeni oluşturur. Bu düzenin oluşturduğu yaşama biçimi de kültürü oluşturur (Doğan B. , 2007). Kültür toplumun sahip olduğu birikimleri hem arttıran hem de nesilden nesile aktaran sosyal bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.1. Kültürün Özellikleri

Şişman (2007) kültürü uygarlık ile eşdeğer görmekte ve toplumun tüm beceri ve davranış biçimlerini içeren kompleks bir yapı olarak ele almaktadır. Toplumun edindiği bilgi, sanat, ahlak ve geleneklerden yola çıkarak kültürle ilgili yaptığı tanımlar bazıları şöyledir:

- *Bireyin içinde yaşadığı gruptan/ toplumdaki edindiği sosyal miras*
- *Bireyin düşünme, hissetme ve inanma biçimi*
- *Bir toplumun yaşama biçimi*
- *Problemlerin çözüm biçimi*
- *Öğrenilen davranışlar bütünü*
- *Davranışları düzenleyen normatif bir sistem*
- *Doğada var olana karşılık insanları oluşturduğu her şey*
- *Bir egemenlik ve meşruiyet aracı*

3.1.2. Kültürün Sınıflandırılması

Oluşum biçimi, yaygınlık durumu, bölgesel ve ekonomik durumlara göre farklı kültür sınıflamaları karşımıza çıkmaktadır. Literatürde en sık kullanılan kültür sınıflandırmaları yaygınlıklarına göre "Genel Kültür-Alt Kültür" somut ve soyutluğuna göre ise "Maddi Kültür-Manevi Kültür" şeklindedir (Erdoğan, 1983).

Yaygınlık durumuna göre ele alındığında kültür; genel kültür ve alt kültür olarak sınıflandırılmaktadır. Genel kültür toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilen temel değerler olup bir ülkenin ya da milletin gelenek, inanç ve yaşam biçimlerini kapsayan ulusal kültür olarak nitelendirilmektedir (Berberoğlu, 1991). Alt kültür kavramı ise daha küçük gruplar tarafından paylaşılan değerleri ifade eden azınlık kültürlerini ifade etmektedir. (Vural & Coşkun, 2007).

Kültür somut veya soyutluğuna göre maddi kültür ve manevi kültür olarak sınıflandırılmaktadır. Maddi kültür insan tarafından üretilen somut kültürdür, insan yapımı eserleri ifade etmektedir (Erdoğan, 1983). Örneğin; binalar, köprüler, yollar, heykeller her türlü araç-gereç, giyişiler maddi kültürün öğeleridir. Manevi kültür ise inançlar, değerler ve semboller gibi öğeleri içermektedir.

3.2. Örgüt Kavramı

İnsan sosyal bir varlık olup yaşamını devam ettirebilmek için diğer insanlarla işbirliği içerisinde olması gerekmektedir örgütlerin doğu sebebi bu gereksinimdir. Örgütlerin temel işlevi mensuplarının ortak hedeflerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktır. Birden çok bireyin bir araya gelip işbirliği yapması ile örgütler kurulabilmektedir (Aydın, Gençliğin Değer Algısı: Konya  rneği, 2003).

İçinde bulunduğumuz ve çalıştığımız kurumlar, mal veya hizmet aldığımız şirketler aslında birer örgüttür. Günlük hayatımızın her alanına yayılmış olan örgütlere, hastane, okul, devlet kurumu, siyasi parti, vakıf gibi yapılar örnek verilebilir. Çok yaygın ve etkin konumda olan örgütler ve örgüt kavramına yönelik çok farklı yaklaşımlar mevcuttur (Türkoğlu, 2008).

Ortak amaçlar için bir araya gelen insanlar tarafından kurulduğunu belirttiğimiz örgütler ile üyelerinin kişisel amaçlarının  rtuşmesi örgütün varlığı ve devamlılığı açısından büyük önem arz etmektedir. Örgüt ile üyelerin amaçları arasındaki uyumun güçlü olması örgütün başarı düzeyini çok fazla etkilemektedir. Eğer bu bağlamda uyumsuzluklar ortaya çıkarsa örgüt yöneticilerinin devreye girerek bir denge unsuru olmaları gerekmektedir (Dinçer & Fidan, 1996).

3.2.1. Örgüt Kültürü ve  rg t İklimi

Farklı anlamlara gelen iki kavram olmasına karşın  rg t İklimi ve  rg t Kültürü kavramları sık sık birbirinin yerine kullanılmaktadır. Örgüt kültürü örgüt iklimini etkileyen bir unsurdur, bir başka ifadeyle örgüt iklimi örgüt kültürüne göre şekillenmektedir. Bir örgütün iklimi ve kültürü geleneklerden, toplumsal normlardan, ahlak kurallarından etkilenerak oluşturulmakta olup örgüte h kim olan özelliklerin bütününü ifade etmektedir (Aydın, 1998). Örgüt kültürü örgüt iklimine göre daha

uzun ömürlüdür, örgüt kültürü daha çok sosyoloji temellidir örgüt iklimi ise temel nitelikleri itibariyle psikoloji ilkeleriyle ilişkili bir kavramdır (Karcıoğlu, 2001)

Örgüt kültürü kavramı literatürde örgütün işleyişi ve yapısını anlamak, açıklamak ve değerlendirmek için incelenmektedir. Örgüt kültürü örgüt tarafından ortaya konulan düşünce, görüş ve felsefe ile örgüt üyelerinin benimsediği inançlar, sembol ve hedefleri ifade etmektedir (Demir, 2005).

Örgüt kültürünün oluşması belli süreçlere tabidir, öncelikle örgütün kurucusu yeni bir girişim başlatır ve bir fikir ortaya koyar. Daha sonra bu girişim ve fikirlerini çekirdek bir grupta paylaşır, grup mensupları bu fikrin değerli olduğunu kabul ederler. Üyeler bu girişime maddi ve manevi olarak destek olmanın gerekli ve faydalı olduğunu kabul ederler. Son aşamada kurucu ve grup, örgüt için gerekli maddi unsurları sağlamaya başlarlar, bina, mekân, kaynak vb. Örgüt oluşturulduktan sonra çok sayıda kişi örgüte üye yapılır ve örgüt kültürü oluşmaya başlar. (Doğan , 1997).

Örgüt kültürünün oluşumu farklı biçimlerde gerçekleşebilmektedir, örgüt kültürü zaman içerisinde kendiliğinden ortaya çıkabilir ya da sonradan oluşturulur. Çalışanların inanç ve yaşam tarzlarına göre örgüt kültürü şekillenerek kendiliğinden oluşabilir. Ortak semboller ve ifadeler örgüt kültürünün oluşumu açısından son derece önemlidir. Örgüt kültürü eğitim ve öğretim gibi süreçler ile sonradan da oluşturulabilmektedir (Hofstede, 1984).

Örgüt kültürünün birçok işlevi vardır, en önemli işlevi bir örgütü başka örgütlerden farklılaştırması yani sınırlayıcı rolüdür. Örgüt kültürünün diğer önce çıkan işlevleri aşağıdaki gibi sayılabilir: (Özkalp & Kırel, 2003).

- ✓ Örgüt kültürü örgütlerin ayırt edici bir özelliği olup bir örgütü diğer örgütlerden ayırır.
- ✓ Bireyler ile örgütü bütünleştirerek bir kimlik kazandırır.
- ✓ Üyelerinin bağlılığını arttırarak daha özverili çalışmalar yapılmasını sağlar.
- ✓ Üyeler arasında yardımlaşma ve dayanışmayı arttıracak birleştirici bir rol üstlenir.
- ✓ Üyelerin tutum ve davranışlarına yönelik bir rehber niteliğindedir, üyeler için kontrol mekanizması gibidir.

3.3. Okul Kavramı ve Okul Kültürü

Okul, planlı süreçlere sahip olan ve süreçler dâhilinde birtakım hazırlıklar sonucu elde edilmiş eğitim hedeflerine yönelik bilgi, beceri ve davranışları belli bir zaman zarfında kazandırmayı amaçlayan örgüt olarak tanımlanmaktadır. Örgüt kültürü hakkında değinilen tüm nitelikler kendisi de bir örgüt olan okul için geçerlidir. Okul kültürü okul mensuplarının (öğretmen, öğrenci ve yönetici gibi) ortaklaşa paylaştıkları ilkeleri ifade etmektedir (Balcı, Eğitim ve Okul Yöneticiliği, 2004).

Okullar milletlerin geleceği açısından son derece önemli kurumlardır, toplumu oluşturan bireylerin bilgi, yetenek ve davranış biçimlerini elde ettiği kurumlar

okullardır. Bu açıdan okullar güçlü bir kültüre ihtiyaç duyarlar. Okullar belli olan bir program çerçevesinde faaliyet yürütürler ve bu faaliyetlerin temel kaynağını kültür oluşturmaktadır, zira eğitimin önemli bir işlevi de toplumun kültürel mirasını nesilden nesile aktarmaktır. Okullar topluma yönelik bu uygulamaları yaparken kendilerine ait bir kültür de oluştururlar. Okul kültürünün oluşturulmasında en önemli görev yöneticilere düşmektedir çünkü özellikle kuruluş yıllarında yöneticilerin liderlik özellikleri ve sahip oldukları kişisel özellikler okulun sahip olduğu kültür üzerinde büyük etkiler bırakmaktadır (Çelik, 2011).

Yöneticilerden okul çalışanlarına, öğretmenlerden öğrencilere okulun tüm mensuplarının bilgi ve becerileri, davranış biçimleri, inançları ile okul atmosferine yaptıkları katkılar zaman içerisinde okul kültürünü oluşturmaktadır. Oluşan bu kültür aynı zamanda okul çalışanlarını da etkileyebilmektedir. Farklı kültürden öğretmen ve öğrenciler üzerinde okul kültürünün birleştirici etkisi bulunmaktadır (Şişman & Turan, 2004). Kurum kültürüne benzer olarak okul kültürü de üyelerin paylaştığı değerler, inançlar, davranış biçimleri, okulun tarihi ve gelenekleri etrafında şekillenmektedir (Alemdar & Köker, 2013).

Okul yöneticisi okul kültürünün oluşturulmasında en önemli görevler düşen kişidir. Eğer okul yöneticisi kültürel yönden liderlik yapabilecek bilgi birikimi ve donanımına sahipse okul kültürünün oluşturulmasından çevreye tanıtılmasına, ayrıca öğretmenlerin ve öğrencilerin aidiyet duygusunun güçlenmesine büyük katkılarda bulunabilecektir. Lider özelliklerine sahip bir okul yöneticisi çeşitli sportif, sosyal ve kültürel faaliyetler ile bütün okul mensuplarını ortak değerler etrafında toplayarak bir aile haline getirip birlik ve beraberliği sağlayabilir (Başaran, 1991).

Okul kültürünü geliştirilmesi ve güçlendirmesi için birtakım faaliyetlerin yapılması önem arz etmektedir. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir: (Ayaç, 2002)

- *Okulun sembol veya ambleminin yapılması,*
- *Okulun bir şarkısı, marşı veya sloganının olması,*
- *Okulla veya okulda yaşanan bir olayla ilgili hikâyenin olması,*
- *Okul tarihinin oluşturulması, okulun geçmişi ile geleceği arasında köprü oluşturacak yazılı bir arşiv oluşturulması,*
- *Öğrencilerin doğum günlerinin belirlenmesi, birlikte kutlamalar yapılması,*
- *Okul içi etkileşimi sağlamak ve çevreyi etkileme gücünü yükseltmek için yıldönümleri, yemek, çay partileri, piknik, pilâv günleri gibi toplantılar yapılması,*
- *Okul yönetimi ve öğretmenlerin, velilerin evlerini ziyaret etmesi, çünkü öğrenci velileri okul kültürünü tanıdıkları ölçüde okula sahip çıkarlar.*

3.3.1. Güçlü ve Etkili Okul Kültürünün Temel Öğeleri

Okul kültürünü oluşturan unsurlar, törenler, inançlar, semboller ve okula özel hikâyelerdir. Yazılı olamayan bu kültür öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler ve veliler tarafından zaman içerisinde oluşturulur (Peterson & Deal, 1999).

Okulun tüm mensupları öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler ve yardımcı personel hep birlikte okul kültürünün parçalarıdır. Pozitif bir şekilde oluşturulmuş okul kültürü ile bu mensuplar okul kültürünün tanıtılması ve geleceğe taşınmasında önemli roller üstlenirler. Böylece oluşturulan okul kültürü ile hem çalışanların verimliliği artmakta hem de öğrencilerin okula olan bağlılıkları artmaktadır. Bu şekilde eğitimin kalitesi ve öğrencilerin başarıları da artmaktadır (Dolunay, 2007).

Etkili okul araştırmalarına göre güçlü ve etkili bir okul için etkili ve öğrenmeye elverişli olumlu bir okul kültürü gerekmektedir. Okul pozitif yönde bir kültüre sahip olmadıkça değişmesi ve gelişmesi mümkün olmamaktadır. Bir nevi okulun yaşam tarzı olarak görülen okul kültürü okulun tarihi, personelin bilgi ve becerileri, etkileşimleri sonucunda gelişen bir dinamiktir. Böylece personel arasında ortak paydalar gelişir, davranış ve beklentiler buna göre şekillenir (Balcı, 2002).

Güçlü okul kültürü, yönetici ve öğretmenlerin ortak değer, norm ve inançlar etrafında ortak bir payda da buluşmaları halinde ortaya çıkar. Güçlü ve etkili okul kültürünün temel öğeleri aşağıdaki şekilde sırlanabilir: (Özdemir, 2006).

- 1) **Paylaşılan Değerler:** Okul mensuplarının tümüne açık olan değerlerdir, kurumun bütün etkinliklerinde belirgin olarak mevcuttur. Değerler yazılı olmadıkları için ancak okul faaliyetleri ile kendini göstermektedir.
- 2) **Mizah:** Mizah bir öğrenme metodu olarak okulda karşılaşılan güçlükleri aşma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Mizah ve neşe ancak güçlü bir okul kültüründe yüksek düzeyde olabilir.
- 3) **Hikâye Anlatımı:** Her örgütün ve okulun kendi özgü hikâyeleri mevcuttur, bu hikâyeler efsane formunda da olabilmekte ve örgütün tarihsel yapısı hakkında bilgiler vermektedir. Hikâyeler eğitici ve öğretici nitelikte olup okul mensupları arasında birleştirici bir role sahiptir.
- 4) **İletişim Ağı:** Güçlü okul kültürünün temel öğelerinden biri etkili iletişim ağıdır. Her örgüt ve kültür kurumunda neler olduğuna dair bilgileri yaymak için bir iletişim ağına sahip olmalıdır.
- 5) **Ritüeller ve Seremoniler (Törenler, Merasimler):** Seremoniler okul kültürünü ortaya koyan etkinliklerdir. Okul faaliyetleri ritüelleri oluşturur. Seremonilerin etkileri uzun sürelidir ve resmîlikleri vardır.

Okul yöneticileri güçlü ve pozitif bir okul kültürünün oluşmasında kilit role sahiptirler. Okul yöneticilerinin kültürü şekillendirirken kullandıkları yöntemler mevcuttur bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir: (Peterson & Deal, 1999)

- *Çevreleri ile iletişim kurarken söylemleri ve eylemleri temel değerlerle uyum içindedir*
- *Öğrenciler ve okulun amaçları için hizmet etmeyi kabul etmiştir*

- *Okul ruhu ve kalbi için gelenek ve ritüelleri dikkate almaktadır*
- *Okul misyonuna uygun açık sözlü konuşma biçimine sahiptir*
- *Çalışanlarının, öğrencilerinin başarılarını tebrik eder*
- *Başarı hikayelerinin öğrencileri nakledilmesini ve korunmasını sağlar*

Bu Bölümde Özetle Ne Öğrendik?

Bu bölümde kültür, örgüt ve okul gibi kavramların tanımlarını ve özelliklerini öğrenerek aralarındaki ilişkiyi inceledik. Ayrıca örgüt kültürü ve okul kültürü kavramlarını ele alarak etkili ve güçlü bir okul kültürünün nasıl oluşturulabileceğini öğrendik.

Bölüm Soruları

1. Kültür kavramı hangi dilden Türkçe 'ye geçmiştir ?
 - a) Farsça
 - b) İngilizce
 - c) Arapça
 - d) Fransızca
 - e) Rusça

2. Aşağıdakilerden hangisi kültürle ilgili yapılmış tanımlardan biri değildir?
 - a) Bireyin düşünme, hissetme ve inanma biçimi
 - b) Bir toplumun yaşama biçimi
 - c) Durağan bir sosyal sistem
 - d) Öğrenilen davranışlar bütünü
 - e) Hepsi

3. Aşağıdakilerden hangisi literatürde kullanılan kültür sınıflandırmalarından biri değildir?
 - a) Yaşam Kültürü
 - b) Alt Kültür
 - c) Maddi Kültür
 - d) Manevi Kültür
 - e) Hiçbiri

4. Aşağıdakilerden hangisi örgüt olarak nitelendirilemez?
 - a) Okul
 - b) Park
 - c) Hastane
 - d) Vakıf
 - e) Hiçbiri

5. Aşağıdakilerden hangisi örgüt kültürünün işlevlerinden biri değildir?
 - a) Bireyler ile örgütü bütünleştirerek bir kimlik kazandırır
 - b) Üyelerinin bağlılığını arttıracak daha özverili çalışmalar yapılmasını sağlar
 - c) Üyeler arasında yardımlaşma ve dayanışmayı arttıracak birleştirici bir rol üstlenir
 - d) Üyelerin maddi refahını arttırmalarına yardımcı olur
 - e) Hepsi

6. Okul kültürünün oluşturulmasında en önemli rol aşağıdakilerden hangisine aittir?

- a) Öğretmen
- b) Öğrenci
- c) Yönetici
- d) Veli
- e) Okul Aile Birliği

7. Aşağıdakilerden hangisi okul yöneticilerinin kültürü şekillendirirken kullandıkları yöntemlerden biri değildir?

- a) Öğrencileri sıkı bir disiplin kontrolü altında tutmak
- b) Okul ruhu ve kalbi için gelenek ve ritüelleri dikkate almak
- c) Okul misyonuna uygun açık sözlü konuşma biçimine sahip olmak
- d) Çalışanlarının, öğrencilerinin başarılarını tebrik etmek
- e) Hiçbiri

8. Aşağıdakilerden hangisi güçlü ve etkili okul kültürünün temel öğelerinden biri değildir?

- a) Paylaşılan Değerler
- b) Mizah
- c) Hikâye Anlatımı
- d) Okul Gezileri
- e) Hepsi

9. Aşağıdakilerden hangisi okul kültürünü geliştirilmesi ve güçlendirmesi için yapılması gereken faaliyetlerden biri değildir?

- a) Okulun sembol veya ambleminin yapılması,
- b) Okulun bir şarkısı, marşı veya sloganının olması,
- c) Okulun merkezi bir konumda olması
- d) Okulla veya okulda yaşanan bir olayla ilgili hikâyenin olması,
- e) Hiçbiri

10. Okul mensuplarının (öğretmen, öğrenci ve yönetici gibi) ortaklaşa paylaştıkları ilkeleri ifade eden kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Okul aile birliği
- b) Okul kültürü
- c) Okul yapısı
- d) Okul çevresi
- e) Hepsi

Cevaplar

1-d, 2-c, 3-a, 4-b, 5-d, 6-c, 7-a, 8-d, 9-c, 10-b.

Kaynakça

- Çelik, V. (2011). *Eğitimsel Liderlik*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özdemir, A. (2006). Okul Kültürünün Oluşturulması ve Çevreye Tanıtılmasında Okul Müdürlerinden Beklenen ve Onlarda Gözlenen Davranışlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, s. 411-433.
- Özkalp, E., & Kirel, Ç. (2003). *Örgütsel Davranış*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Acar, H. (2010). *Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu*. Ankara: SHÇEK.
- Alemdar, M. Y., & Köker, N. E. (2013). Öğrencilerin Okul Kültürü Algısı Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği. *Global Media Journal*, s. 230 - 261.
- Arpaguş, A. U. (2011). *Okul Kültürünün Öğretmen Davranışlarına Etkisi*. Edirne: Trakya Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aydın, M. (1998). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Hatipoğlu Yayınları.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 121-144.
- Aytaç, T. (2002). Eğitim ve Yönetimde Yeni Yaklaşımlar.Kurum İmajı. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*.
- Başaran, İ. E. (1991). *Örgütsel Davranış: İnsanın Üretim Gücü*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Balcı, A. (2002). *Etkili Okul/ Okul Geliştirme/ Kuram ve Uygulama ve Araştırma*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Balcı, A. (2004). *Eğitim ve Okul Yöneticiliği*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Berberoğlu, G. (1991). *Karşılaştırmalı Yönetim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Borlandi, M. B. (2011). *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü (Çev. B. Arıbaş)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Danış, M. Z., & Şahkiban, İ. (2014). Suça Sürüklenmiş Çocukların Yeniden Toplumsallaşması. *Tarih Okulu Dergisi* , 627-651.

Demir, N. (2005). Örgüt Kültürü-İş Tatmini İlişkisi, Plastik Sektöründe Bir Araştırma, Doktora Tezi. , İstanbul. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları.

Dilbaz, N. (2013). *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*. Ankara: ASPB.

Dinçer, Ö., & Fidan, Y. (1996). *İşletme Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Dolunay, S. K. (2007). Okul Kültürü Ve Türkçe Öğretimi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (Turkish Journal Of Social Research)* (3), 9-22.

Doğan, B. (2007). *Örgüt Kültürü*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Doğan, S. (1997). İnsan kaynakları potansiyelini arttırmada işletmeleri etkinliğe götüren yol örgüt kültürü. 53-74 , 30 (4), 53-74.

Emniyet Genel Müdürlüğü. (2013). *EMCDDA 2013 ULUSAL RAPORU*. Ankara: EGM.

Erdoğan, İ. (1983). *İşletmelerde Davranış*. İstanbul: Evrim Ofset Matbaacılık.

Eğitim Sen. (2015). *Çocuk İhmali ve İstismarı*. Ankara: EĞİTİM SEN Genel Merkezi.

Garrison, D. R. (1985). Predicting dropout in adult basic education: Using interaction effects among school and nonschool variables. *Adult Education Quarterly* , 25-28.

Hofstede, G. (1984). *Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values*. Sage Publications: Newburg Park.

İnsan Hakları Derneği. (2008). *Çocuk İhmali ve İstismarını Önleme Öğretmenler ve Aileler İçin Eğitim Kılavuzu*. Ankara: Berkay Ofset.

Karcıoğlu, F. (2001). Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi* .

Kasatura, İ. (2002). Sokaktaki Çocuklar Sokakta Çalışan Çocuklar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi* , 211-227.

Margaret, H. (1997). College Student Attendance: Attitudes and Academic. *College Student Journal* , 86.

MEB. (2013). *Ortaöğretimde Sınıf Tekrarı, Okul Terk Sebepleri ve Örgün Eğitim Dışında Kalan Çocuklar Politika Önerileri Raporu*. Ankara: MEB.

Peterson, D. K., & Deal, T. E. (1999). *Shapping school culture: the heart of leadership*. San Fransisco: Jossey- Bass Publishers.

Reid, K. (1999). *Truancy: short and long-term solutions*. London: Routledge

Saldırım, M. (2002). Suça İtilmiş Çocukların Yeniden Sosyalleşmesi Projesi. *I.Ulusal Çocuk ve Suç:Nedenler ve Önleme*. Erzurum.

Sezgin, M., & Bulut, B. (2013). Örgüt Kültürü ve Halkla İlişkiler. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , s. 182-194.

Şahin, A. (2010). Örgüt Kültürü-Yönetim İlişkisi ve Yönetimsel Etkinlik. *Maliye Dergisi* (159), s. 21-36.

Şener, S. (2015). "Sokak Çocukları" Problemi ve Bu Probleme Yönelik Uygulanan Politikalar (Türkiye – Hindistan Örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 104-117.

Şişman, M. (2007). *Örgütler ve Kültürler*. Ankara.

Şişman, M., & Turan, S. (2004). *Eğitim ve okul yönetimi. eğitim ve okul yöneticiliği el kitabı*,. Ankara: Pegem.

Türkoğlu, M. (2008). Genel Liselerde Örgütsel Kültürün İş Doyumuna Etkisi (Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* . Elazığ.

Taylı, A. (2008). Okulu bırakmanın önlenmesi ve önlemeye yönelik uygulamalar. *r. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi* , 8 (1), 91-104.

UNICEF Türkiye. (2010). *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara: UNICEF Türkiye.

Vural, Z., & Coşkun, G. (2007). *Örgüt Kültürü: İletişim Liderlik Motivasyon Bağlılık Performans Açısından Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayınları.

Yeşilay. (2014). *Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Programı*. Ankara: Yeşilay.